

HOLBERGLÆSNING PÅ FYN I 1700-TALLET

Av *Hans H. Fussing* †.

„Hvad sig anbelanger Fyen, da holdes samme province for den frugtbarste og herligste udi hele Danmark, eftersom fast intet sted findes derudi landet, der jo haver sin beqvemme agerjord, hvilken ikke er saa meget leeragtig som Sielland og Loland, men af højere marke, saa at vandet fra dem haver bedre fald – foruden byg og havre giver da den reeneste og klareste rug, som nogen steds findes udi Danmark, og bringer en synderlig mængde af boghvede, paa hvilken sæd dette lands indbyggere beflitte dem særdeles meget, saa at der sees ofte heele bye-marke, som med idel boghvede ere saaede, og føres de skønne boghvede gryn derfra til adskillige omliggende lande. Af frugthaver er der udi landet en synderlig mængde og ere besynderlig udi Danmark bekiente de fynske ebler, hvoraf aarligen udføres mange skibsladninger. Indbyggerne brænde der i landet meget torv for at spare paa skovene, som ikke ere af den størrelse, at de nogen idelig forhuggelse til ildebrand udi længden kunde taale. De anvende fremfor alle andre Danske stoor flid paa bier at tillegge, hvortil og landet med urter er vel forsynet, deraf kommer den stoor forraad paa den herlige fynske mød, som til vidt bortliggende steder føres og af fremmede saa meget afholdes. Saadan landets beskaffenhed foraarsager, at alle forlange at boe udi Fyen, og findes der saa mange herregaarde, som i faa lande af lige størrelse.“

Sådan lyder Holbergs egne ord om Fyn i hans „Danmarks og Norges Beskrivelse“ fra 1729, og det er egentlig blot en stærkt

fortyndet udskrift av Arent Berntsen „Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed“ (1656), hvormed der en fire-fem steder er verbaloverensstemmelse. Bemærkningen om, at alle vil bo på Fyn, er dog vist Holbergs egen, og der kan derfor være grund til at undersøge, om fynboerne gengældte Holbergs kærlighed.

Omkring St. Hansdag 1742 kom en hoben russer til København fra Odense latinskole og fra byens gymnasium. De samledes, før end de skulle aflevere deres testimonier fra skolen til universitetet, på *Knud Pedersen Lunds* kammer, fordi han havde været den øverste på gymnasiet, og herhen kom også to jyske studenter, som var bange for, at de var kommet noget sildigt til København, og de sagde, at de ville skyde skylden herfor på „de Otthinianere“. Det kan nu ikke ses, at jyderne har haft noget grundlag for deres beskyldning, så det er forståeligt, at Lund sagde, at „de privatister“ skulle tie stille, for fynboerne havde ikke haft noget med dem at bestille. Mellem Odensestudenterne var *Laurids Grüner*, der blev forskrækket over Lunds avvísning av jyderne og sagde til ham: „Du skulle intet have sagt dette til disse studenter, thi de har en broder her i København, som er attestatus“¹⁾). Lund tav hertil og gik op til professor *Hans Peter Anchersen* for at aflevere sit og kammeraternes testimonier. Imedens gik Grüner hen til den jyske attestatus og fortalte ham, hvad Lund havde sagt til hans brødre, men dertil føjede han et spørgsmål om, hvorvidt jyden ville „lade ham prygle av, eftersom der var ingen i Odense, der turde binde an med ham“. Jydens svar kendes ikke, men Grüner gik tilbage til Lund og sagde: „Var dig nu, eftersom denne attestatus har sat een ud på dig, som er en meget stærk karl, hvis navn jeg ikke kan huske, der skal prygle dig av“. Den stærke Lund blev noget betuttet ved denne meddelelse, men han tog tyren ved hornene og gik op til jyden, der svor på, at han aldrig havde opladt sin mund om noget sådant, men at Grüner havde foreslået ham at prygle Lund. Nu var Grüners rævestreger avsløret, og Lund ilede hen til hans logi, hvor han dog ikke traf ham hjemme, men måtte nøjes med at

få luft for sin berettigede vrede ved at bede værten give Grüner den besked, at hvis han ikke en anden gang holdt sin mund med sådan sladder, skulle han få et par ørefigen av Lund! Da Grüner kom hjem og av værten fik refereret Lunds udtalelser, for han hen på Lunds kammer og brugte mund og trak sin kårde, men Lund gav ham et par lussinger og smed ham på døren.²⁾

Grüners dobbeltspil overfor Lund var en grim streg, og han synes i det hele taget at have været ivrig efter at sætte lus i skindpelsen. Kort efter at han var blevet immatrikuleret, tog han hjem til Odense, og der fik han et brev fra en anden student *Johan Christian Banson*,³⁾ og dette⁴⁾ skal gengives i uddrag:

„Monsieur Grüner.

Det gør mig hjærtelig ondt, at jeg imod min vilje skal gribe til retten for at forsvare og hævne mig på eder formedelst de løgnagtige og ugrundede beskyldninger . . . nemlig at jeg skulle have søgt hore-, drikke- og spillehuse, hvilket ingen ærlig karl nogen-sinde skulle bevise. . . . Derimod skal jeg skaffe beviser nok på eders usømmelige og uordentlige opførsel. . . . Hvad I har gjort mod min broder, hvorledes I har talt og kaldt hr. professor Aabye, så vel som og den splid I før jeres bortrejse har sat imellem ægtefolk av usømmelig malice og uden al grund, samt andre jeres grove excesser. . . . Ingen av jeres bekendte kan eller vil give jer andet skudsmål end for skarnagtig og usømmelig opførsel. I kan være vis på, at jeg ej som tilforn lader mig nøje dermed, at I kan blive relegeret, men det skal komme an på jeres ære. . . . I tør ej tænke, at I med jeres skrivelser og sledske ord oftere vil vende mig fra mit forsæt. . . . Hidindtil har jeg for jeres venners skyld ej villet gøre jer nogen tort, men nu sandelig sparer jeg jer ikke. Vel har jeg jeres gode faders venskab kært, men jeg har sandelig dog min ære langt kærere. . . . Jeg ved vel, I har taget hjem nogen tid for at komme studenterne av glemme, men jeg forsikrer jer, at I skal blive stående i frisk minde hos dem, så og hos professorerne selv.

Intet videre ved jeg for jeres grove opførsels skyld. [Jeg] opsiger jer al tiltænkt venskab og forbliver indtil videre jeres bestandige uven. . . .“

Hvis dette brev av d. 2. august 1742 blot så nogenlunde giver indtryk av Laurids Grüners meriter, så må han have brugt sig godt i den månedstid, han har været i København. Brevskriveren var privat dimitteret 1739 og var ca. fem år ældre end Grüner, og muligvis er han den jyde, som Grüner havde prøvet at pudse på Knud Lund. Hvis Grüner har bagtalt professor Aabye,⁵⁾ der var rektor ved Odense skole, var det særlig smagfuldt, fordi den iøvrigt højest utiltalende Aabye var hans morbroder. Det ægtepar, som Grüner skulle have sået splid imellem, var *Christoffer Rosenkilde* og hans kone,⁶⁾ men om dem kan intet oplyses udover det negative, at der ikke foreligger nogen tamperretssag om deres forhold. Det lyder usandsynligt, at det skulle være lykkedes Grüner at blive relegeret i løbet av så kort en „studietid“, men universitetsarkivet er for hullet på dette område til, at man kan slutte noget av, at der ikke er fundet nogen sag mod ham om relegation. Formentlig er det bare en trusel fra Banson, der har været meget vred, sådan som det især fremgår av de lidt barnagtige slutningsbemærkninger i brevet.

Efter vel overstået immatrikulation drog de fleste Odensestuderter hjem til Fyn, og her tav Knud Lund ikke stille med sin viden om Laurids Grüners opførsel, og sladderer herom nåede også til dennes fader hr. *Elias Grüner*, der var sognekapellan ved St. Hans kirke i Odense og desuden sognepræst til Højby. Han var en noget stridbar herre, der dels skændtes med sin svoger rektor Aabye om vedligeholdelsen av sin bolig, der tilhørte Aabye, dels i 1745 fik ubehageligheder, fordi han havde pryglet en konsumtionsbetjent.⁷⁾ Han ville da heller ikke finde sig i Knud Lunds grimme beskyldninger mod hans søn og sagsøgte Lund. Først forsøgte han at føre sagen ved provsteretten,⁸⁾ idet han opfattede Lund som hørende

under dens jurisdiktion. Gennem sin sagfører *Wolrath Holm*,⁹⁾ lod han d. 3. september 1743 Lund stævne, dels for sine „nærgående beskyldninger“, dels for i København at have begået „adskillige excesser“, idet han blandt andet skulle have pryglet Laurids Grüner og oven i købet have pralet derav. Provsterettens formand, præsten ved Graabrødre hospitals kirke provst *Jens Hee*, forsøgte først d. 13. september at få sagen forliget. Hertil var hr. Elias Grüner villig, hvis Lund ville tilbagekalde sine beskyldninger og erklære, at de var fremsat „av ungdommelig uforstand og i en ubetænksom overilelse“, og sige, at han anså den unge Grüner for „en honnet og skikkelig karl“, dog skulle han til „nogenledes satisfaktion“ betale byens fattige 4 rdl. og gøre undskyldning for sin forseelse.

Lund ville nu aldeles ikke indlade sig herpå. I et meget ordrigt, men ganske velskrevet indlæg protesterede han mod provsterettens kendelse, idet han erklærede, „... at jeg er en civis academicus, der nu pro tempore opholder mig her i byen, og de gerninger, jeg beskyldes for, ej angives at skulle være sket her in loco, men i København, som jeg dog ikke kender mig skyldig udi, uden det mig lovlig overbevises, og jeg søges ved mit rette forum, som er i København“. I retten ville Lund under henvisning til sit indlæg overhovedet ikke diskutere sagen, og *Wolrath Holm* ville ikke svare på Lunds „udflukter“ (sic), så retten opgav at forlige sagen og begyndte en vidneafhøring. Vidnerne var nu ikke mødt, men der forelå to skriftlige erklæringer fra et par studenter, *Christian August Melbye*¹⁰⁾ og *Hans Christian Brylau*¹¹⁾, der udtrykte sig noget forsigtigt, men dog meddelte, at Lund havde vist dem en attesteret kopi av Basons brev og havde pralet av, at han havde slået Grüner på øret, og endelig, at de av en anden student havde hørt, at Grüner lå i med Rosenkildes kone. Da de andre indstævnede vidner, der dels var nogle studenter, dels folk fra Odense, blandt andre en rådmands søn, en tjener hos biskoppen og rektor Aabyes tjenestepige, hverken var mødt eller havde ladet høre fra

sig, blev sagen udsat til d. 20. september. Da forelå der en ny protest fra Lund, der stadig holdt sig til formalia i sit latinspækkede indlæg, men desuagtet lod provsteretten en række vidner avhøre, de samme, der havde været indstævnet ugen før.

Vidnerne refererede med flere eller færre detaljer, hvad Lund havde fortalt dem om begivenhederne i København, således som de er skildret ovenfor. En student *Peder Wøldike*¹²⁾ mødte ikke, men sendte i stedet en skrivelse dateret samme dag. Heri udtalte han vel sit ubehag ved at skulle sige, hvad en kammerat i fortrolighed havde fortalt ham, men ville dog „per estime“ for provsteretten mene sig forpligtet til at referere, hvad Lund havde sagt ham, da han viste ham Basons brev. Udover det tidligere fremkomne kunne han tilføje, at Lund havde sagt, at Grüner uden tilladelse var gået i en kontubernals kuffert og havde åbnet et brev, der var skrevet til en anden. Hertil føjede et andet vidne, rådmandssønnen *Niels Labye*, at Lund mente, at Grüner havde begået en del excesser i København.

Muligvis har provsteretten bøjet sig for Lunds henvisning til, at han i denne sag havde sit værning i København, hvad der var ganske rigtigt, men i al fald pådømte den ikke sagen, der fortsattes ved Odense byting, hvis kompetence Lund mærkelig nok ikke bestred.¹³⁾ Her blev indlæggene og vidneafhøringerne fra provsteretten fremlagt, og så tog man efter nogle udsættelser fat på proceduren d. 8. oktober.

Knud Lund fremkom med et langt, men meget formalistisk indlæg, der gentog påstanden om, at hele proceduren for provsteretten, altså også vidneafhøringen der, var ulovlig, fordi provsteretten ikke var hans værning. Hans reelle indvendinger var kun få, men han mente, at vidnerne måtte forkastes, fordi de „beretter aleneste, dog ikke overensstemmende udi tid og sted, at jeg skal have slaget mons. Grüner, sed multa dicuntur qvæ non sunt,¹⁴⁾ og så lidet som de har kunnet sagt, at de har set gerningen er sket eller har kunnet vidst, enten det skal være sket med stav, sten, ben eller

næve eller med et ris, som de plejer at tugte børn med, eller med munden, som man siges at slå dem med, der har reprimande behov, eller med døren, som man gør med dem, der kommer, hvor de intet ærinde har eller gør sig unyttige udi folks huse". Med hensyn til de såkaldte beskyldninger mod Grüner har han ikke selv fremsat dem, men blot „referendo relata vist dem en vidimeret (=: bekræftet) kopi under en students hånd av et brev, som skulle være skrevet til mons. Grüner fra en anden student“, et brev, som hr. Elias Grüner nu har fremtvunget forelagt i retten, og han henviste derfor Grüner senior til at tiltale denne student. Han ventede sig frifundet, og at hr. Elias ville blive dømt til at betale ham hans omkostninger og „som temere litigans¹⁵⁾ eller en trættekær mand, der ikke er en præst anstændigt, der veed Christi ord, at den der får et par ørefigen på den ene side, skal vende den anden til, men ikke gå til tinge, dermed vedbørlig at vorde anset“.

Grüners sagfører Wolrath Holm avviste i sit indlæg av d. 15. oktober Lunds formelle indvendinger og fastslog, at Lund ved at brovte med de lussinger, han havde givet Laurids Grüner, havde tilstået dette korporlige overfald. Alle vidnerne var enige om, at Lund havde talt om den „klik og blame“, han havde sat på Grüner, og Holm mente, at Basons brev var et „fingeret charteque“ (=: opdigtet dokument), og at Lund var „dobbelst straffældig“, fordi han i sit indlæg havde misbrugt frelserens ord til undskyldning for sin onde gerning. Dette var „højst strafværdigt for et enfoldigt menneske, end sige for en, der passerer for en lærd person“. Men, fortsatte han, „... det er meget mere uanstændigt i hans utilbørlige indlæg at recensere for at ridiculere, men da jeg anser ham som en Montagnos, der tales om i komedierne, så holder jeg det uanstændigt for min person at entrere med ham, men overlader det til sådanne opponenter, der blev kaldet Per Degn, som disputerede med mons. Montanus, da mons. Lund muligt kunne have sin latin nødvendig.“ Han påstod endelig Lund dømt for overfald og bagvaskelse efter D. L. 6-19-1 og 6-21-3, så han skulle betale en bøde og bag-

vaskelsen mortificeres, og endelig krævede han dækning for sagens omkostninger.

Knud Lunds sidste indlæg – av 22. oktober – er som de andre meget ordrigt og luftigt, men ganske pudsigt. Han sagde blandt andet om Holms sidste indlæg: „. . . og hvad er da al hans procedure anderledes end dens, som fægter udi vejret, eller deres, som skyder med hyldebøsser og blårkugler“. Holm har taget visse ting i hans indlæg for bogstaveligt, men det er „ikke skrevet uden conditionaliter . . . og dette forbinder ikke mere, end om man ville sige, dersom et asen har vinger, så kan det flyve. Jeg vil derfor lade fiscal Holms påstand over mig udi denne post flyve, hvor den vil enten til komedianterne Montagnos og Peder Degn eller andetsteds, når den ikke flyver mig udi øjnene eller bygger rede på mit hovede.“ Han fastholdt, at Basons brev var ægte nok og henviste hertil. „Ellers troer jeg, at fiscal Holm lige så vel, om ikke mere, må være beløben udi komedierne end udi loven eller bibelen, førend han ikke bedre allegerer (∴ anfører) lovens artikler og urettelig beskylder mig for at have misbrugt frelserens ord. Thi den, der har kikket ind udi den hellige skrift, ser vel uden briller, at jeg ikke har misbrugt frelserens ord, men allegeret dem udi samme mening, som frelseren har talt dem, for at lære en lærer udi frelserens egen menighed, at det ikke anstår en kristen, mindre en kristen tjener at være hævngherrig eller trættekær. Jeg slutter da ønskende fiscal Holm til lykke med hans studeringer udi komedierne, og når han kommer bedre frem, finder han vel også ind udi Julestuen og Maskeraden og får fat på prokuratorposen“. Endelig krævede han sine omkostninger på 50 rdl., og at hr. Elias Grüner blev anset for at være en temere litigans.

Byfoged *Niels Langgrens* dom faldt d. 19. november og blev en sejr for Knud Lund, men en Pyrrhossejr. Byfogeden forkastede alle de av provsteretten udstedte tingsvidner, fordi de ikke var i overensstemmelse med D. L. 1-7-1 og 1-13-28, og fordi provsteretten ikke var autoriseret til at afhøre vidner i verdslige sager, og derfor

frifandtes Lund for Grüners tiltale. „Men som det dog befindes, at Knud Pedersen Lund, studiosus, – uden at nogen kan sige at have set factum – ved sin snak og pralen ikke har opført sig så anstændigt, som sig burde, . . . så bør han til en erindring for hans forhold at bøde til St. Hans kirke 2 rdl. og betale lige så meget til justitskassen.“ Endelig skulle Lunds udtalelser ikke være Laurids Grüner til ringeste præjudice på gode navn og ære i nogen måde.

Dette studenterskænderi er i og for sig ganske banalt og ligegyldigt, trods sin pudsighed, men sagen får interesse derved, at Holbergs Erasmus Montanus citeres i retten og åbenbart må have været almenkendt i Odense, skønt den først blev opført fire år senere i 1747. Studenterne og andre, for procurator Wolrath Holm var ikke student, må have kendt skuespillet gennem læsning, og det var endda kun en halv snes år, siden det var blevet trykt i 1731, medens Julestuen og Maskeraden allerede var kommet i 1724.

Inden der gøres forsøg på at finde lidt mere om udbredelsen av Holbergs værker på Fyn i hans egen levetid, er der måske grund til at se på, hvordan det senere gik de to akademiske hanekyllinger. Knud Lund, der var født i 1716 og dimitteret fra Odense skole 1742, fik ingen embedsexamen, men døde som degn i Hagedsted på Sjælland i 1757. Hans enke *Thomine Kirstine Thoning* fik d. 13. januar 1758 bevilling til at sidde i uskiftet bo med deres umyndige børn, og der foretoges ingen registrering ved hans død, så man kan ikke se, om han ved sin død ejede nogen bøger av Holberg.¹⁶⁾ Laurids Grüner var født d. 16. marts 1720 og således 22 år, da han blev student 1742, og to år efter blev han baccalaureus og tog attestats i 1749. Tre år senere blev han kapellan i Stenmagle, derpå i Oppesundby for i 1774 at få sognekald i Lille Lyngby og Ølsted, hvor han døde i marts 1790. Når det varede så længe, inden han blev teologisk kandidat, skyldtes det formentlig blandt andet, at det var dyrt for ham at bo i København, så han opholdt sig hjemme

i Odense, hvor hans fader dog havde mange munde at mætte, idet han på dette tidspunkt havde en halv snes uforsørgede børn. For at hjælpe på økonomien blev Laurids Grüner huslærer for sognepræsten i Seden hr. *Simon Helvads* fem børn, og med en av disse, *Charlotte Sophie*, begik han lejermål.

Med denne forseelse havde Laurids Grüner afbrudt sin gejstlige løbebane, og efter D. L. 2-2-5 kunne han først to år efter det begåede lejermål søge præste- eller degnekald og skulle skaffe sig attester for sit forbedrede levned. I april 1747, blot et par måneder efter barnets fødsel, søger han dog kongen om benådning og oprejsning¹⁷⁾ og ledsagede ansøgningen med udtalelser om sit gode forhold i skoletiden. Biskop *Christian Ramus* støttede ansøgningen, ikke av hensyn til de „unge og dårlige mennesker“, men fordi deres forældre sad elendigt i det, Elias Grüner „i fattig og slet tilstand“, Simon Helvad „i meget kummerlig og armelig tilstand“, så de var hjærteligt at beklage og kunne ikke hjælpe hinanden.¹⁸⁾ Ansøgningen blev avslået d. 18. maj 1747. Året efter forsøgte Laurids Grüner sig igen i februar,¹⁹⁾ og denne gang bad han yderligere om at måtte få oprejsningsbevillingen gratis, fordi han var fattig, men han blev igen avvist d. 16. marts, og en ny ansøgning av d. 6. april fik samme skæbne d. 18. april. Så forsøgte faderen hr. Elias sig d. 17. maj og bad kongen ynkes over hans „elendige søn“, men blev også avvist d. 6. juni, og med endnu en ansøgning fra Laurids Grüner gik det på samme måde d. 29. august. Så pustede han et årstid og tog først fat igen i februar 1749.²⁰⁾ Han anførte, at nu var det næsten tre år siden, han havde begået sin forseelse, og fremlagde attester for sin gode opførsel efter overtrædelsen fra sin lærere både i skolen og på universitetet. Han fremkom med det i denne sammenhæng noget ejendommelige argument, at barnet var død for halvandet år siden og bad om, at hr. Simon Helvads protest mod ham ikke måtte tages til følge, idet hr. Simon havde sagt, at Laurids Grüner aldrig skulle blive værdig til at få hans

datter, og Grüner sluttede med at sige, at tiden og omstændighederne ikke tillod ham at applicere sig til (5: lægge sig efter) andet studium end teologien. Dette sidste argument lyder ikke meget overbevisende og kan ikke siges at godtgøre, at han følte noget særligt kald til præstegerningen, men det er interessant at se, at Grüner åbenbart har ønsket at gifte sig med Charlotte Sophie Helvad, men hendes fader har, næppe uden grund, fræbedt sig at få ham til svigersøn.

Denne gang lykkedes det. Sagen sendtes biskoppen til erklæring, og han henholdt sig til sine tidligere udtalelser og tilføjede, at han intet usømmeligt vidste om Laurids Grüner, mod hvem pigens fader ikke havde rejst sag, men iøvrigt opholdt supplikanten sig ikke længere i hans stift. Kancelliet indstillede d. 10. marts, at Grüner fik oprejsning „i ordinær stil“, og dette tiltrådtes i konseillet d. 13. marts. Han måtte, som skik var i den slags sager, ikke søge gejstligt embede i det sogn, hvor forseelsen var begået, skulle bevise, at han iøvrigt havde levet dadel frit, og skulle endelig bøde et av biskoppen fastsat beløb til det nærmeste hospital.²¹⁾

Laurids Grüners barn var blevet døbt *Anna Conradi* i Seden kirke d. 22. februar 1747, båret av degnekonen i Lumby, og faddere var barnets morbroder studiosus *Peder Christen Helvad* og en anden student *Christian Bang* og sergent *Jens Marstrand*, der også var dets morbroder.²²⁾ Charlotte Sophie Helvad blev, uvist hvor og når, men før 1757, gift med en vagtmester ved et rytterregiment i Odense *Peder Hansen Munch*.^{22a)} Grüner ægtede i 1760 en anden præstedatter *Cathrine Becher Winding* fra Kullerup og fik med hende tre børn. Da Grüner døde i 1790, indeholdt hans insolvente bo blandt sine 102 specificerede bøger intet av Holberg. Det var aldeles overvejende teologi, men der var også en del bøger om landvæsen, både om biavl og plove, men den bog, der hed „Råd mod al bekymring“ kunne han måske nok have haft brug for i sine unge dage.²³⁾ Måske kan Grüner have lånt Holbergs bøger hos andre, men chancerne for at gøre det hos hans embedsbrødre i

Strø herred synes ikke store. Hr. *Svend Jacob Selboe* til Kregme, død 1762, havde Moralske Fabler, og hr. *Erik Quist* til Skævinge, død 1779, ejede Niels Klim, og hos provsten hr. *Peder Hoffmann* til Kregme, død 1797, fandtes Kirkehistorien, Komedierne fandtes hos degnen *Bent Freerslev* i Strø, død 1776, der foruden Verdenshistorien ejede både et defekt exemplar av 1. tome av komedierne og „nogle Holbergs komedier“, men i al fald har han kunnet låne komediernes første bind hos provsteenken *Anna Medea Bang*, død 1792, der boede i hans annexsogn Ølsted.²⁴)

Kun een av de studenter, der optrådte som vidner i sagen i Odense, nåede frem til præsteembede, nemlig *Peder Wøldike*, der døde som sognepræst i Soderup i 1769. De andre fik beskedne poster som mønsterskriver eller seddelskriver ved konsumtionen eller blev degne som *Knud Lund*, så det ser ud til, at *Laurids Grüner* trods sin ungdoms karaktersvagheder har haft mere opdrift i sig end kammeraterne, eller måske har han været heldigere end de.

Hvad læste man av Holberg på Fyn i hans egen levetid? Noget bestemt og udtømmende svar kan ikke gives, men man kan forsøge at finde frem til, hvem der har ejet Holbergs bøger, og hvilke bøger der var tale om. Det er sjældent, at man i almindelige borgerboer finder bøger i større omfang, og så er det som regel aldeles overvejende opbyggelseslitteratur isprængt en smule jura og av og til lidt historie, men tidens skønlitteratur var jo heller ikke omfattende. Det er naturligt at søge efter bøger i akademikernes, og det vil praktisk talt sige præsternes boer. En stikprøve er foretaget i borgerboer, idet Odense købstads skifteprotokol for årene 1738–51 er blevet gennemgået, og her findes kun i tre boer så mange bøger, at de er blevet specielt registreret, og for årene 1751–55, hvor kun ett bo har mere end fem bøger og derimellem ingen av Holberg. I ca. 90 pct. av boerne findes overhovedet ikke een bog opført ved registreringen. I skifterne fra Faaborg før 1754 findes intet værk

av Holberg.²⁵) I den førstnævnte gruppe av boer fra Odense møder man derimod Holberg i alle tre boer. Fuldmægtig *Hans Bruun*, død 1742, havde mellem sine 31 bøger Natur- og Folkeretten og „Ludvig Holbergs liv og levnedts beskrivelse“, hvilket formentlig må betyde levnedsbrevene fra 1728. Jens Sørensen Snedkers enke *Anna Hansdatter Bang*, død 1749, ejede også Natur- og Folkeretten, og den genfindes i boet efter Nicolaj Lønbergs enke *Anna Margrete Møller*, død 1748, der desuden ejede 138 andre bøger deriblandt Danmarks Riges Historie 1. tome, „Paarses skemt og alvor“, og Anhang til den historiske introduktion. Under Holbergs navn anføres endnu et værk: „Holdbergs hellige anatomie“, men det kan næppe identificeres med noget av hans værker.^{25a}) Det er ejendommeligt, at i boet efter den ovennævnte prokurator Wolrath Holm, død 1765, der dog øjensynlig kendte lidt til Holberg, findes ingen bøger. Derimod havde hospitalsforvalter *Frederik Østrup*, død 1747, nogle av Holbergs historiske værker.²⁶)

Amtmændene var skifteforvaltere i boer efter godsejere, forpagtere og andre verdslige personer udenfor bondestanden på landet, og i disse boer kunne være en mulighed for at træffe Holberg, men en gennemgang av Nyborg-Tranekær amters skifteprotokol 1736–61 har givet det meget beskedne resultat, at kun oberstlieutenant *Niels Sehested* til Broholm (1685–1745) ejede Niels Klim – på tysk. Det drejer sig her kun om få boer, men efter folk, der oftest ejede bøger. Således havde admiral *Seneca Hagedorn* til Hindema, død 1750, et desværre uregistreret bibliotek, og major *Niels Juel* til Hverringe, død 1740, havde en del franske bøger, hvorimellem Molières værker i fire bind.

Med større forventning vender man sig til gejstligheden, men skønt der findes bøger, til tider endda mange, i de fleste præsters boer, er udbyttet alligevel meget beskedent, når der er tale om Holbergs bøger. Alle de bevarede gejstlige skifteprotokoller fra Fyns stift op til ca. 1765 er blevet gennemgået, og stiller man skifterne kronologisk op, for at det kan ses, hvor hurtigt Holbergs

bøger nåede ud til de fynske præstegårde, er resultatet blevet følgende:

Hr. *Jørgen Holmer* i Korup, der døde 1716, havde den året før udkomne lille Danmarkshistorie, og da hr. *Erik Holm* i Gudme døde 1723, havde han Introduktion, der var kommet i 1711, medens hr. *Laurids Munch* til Jordløse, død 1725, havde både et helt og et defekt exemplar av geografien. Hr. *Niels Lucoppidan* i Landet på Tåsinge havde ved sin død i 1730 den da ti år gamle *Peder Paars*, og hr. *Corfitz Frederik Sparre* til Østerhæsinge efterlod sig 1737 „Vita Holbergi“, der vel må være de 1728 udkomne levnedsbreve til en fornem herre. Året efter døde hr. *Lambert van Haven* til Vesterskerlinge i besiddelse av Anhang (1713).²⁷ *Inger Grønnevald* døde 1744 som enke efter hr. *Andreas Lech* til Tanderup, der var død 1732, og i boet fandtes den i 1729 udkomne Danmarks beskrivelse. Hr. *Poul Thoring* til Brahetrolleborg og Krarup, der døde 1748, havde en hel lille Holbergsamling: Natur- og Folkeretten (1716), Danmarks og Norges beskrivelse (1729), Kirkehistorien (1738), *Niels Klim* (1741) og *Jødernes Historie* (1742). Hr. *Jørgen Lundt* til Ringe, død 1752, havde kun geografien, vel en av hans gamle skolebøger, og samme år efterlod hr. *Jørgen Klog* til Dalum sig Kirkehistorien (1738). Fra de nærmest efter Holbergs død følgende år findes kun få av hans bøger i præsteboerne: hr. *Frans Barchman* til Brudager, død 1760, havde *Niels Klim* i dansk oversættelse, og kateket ved Vor Frue kirke i Odense *Jens Pedersen Brandt* efterlod sig 1765 *Moralske Tanker* (1744) og *Moralske Fabler* (1751) og Holbergs liv og levned, vel levnedsbrevene fra 1728. De virkelig store bogsamlinger fra Fyn blev solgt på auktion i København, og her møder man i biskop *Jacob Lodbergs* bibliotek i 1731 levnedsbrevene, medens professor *Thomas Bircherod*, der døde samme år, ikke ejede een bog av Holberg. Stiftsprovst i Odense *Matthias Bloch*, død 1730, ejede Natur- og Folkeretten (1716) og skæmtedigtene (1722). I *Karen Brabes* bibliotek findes endnu Introduktion (1711), medens Danmarks Riges

Historie, som også er der, må være blevet erhvervet efter hendes død 1731, da den først udkom 1732-35.²⁸⁾

Alt i alt må mængden av Holbergs bøger i de ovennævnte præstehjem betegnes som ringe, men gejstligheden omfattede også andre, nemlig latinskolernes lærere og disciple, og fra disses boer er udbyttet større, især i betragtning av, at der her aldeles overvejende er tale om unge mennesker og om et langt mindre antal personer. Rektoren i Svendborg *Clemend Klausen Skinckel* havde ved sin død 1717 Anhang fra 1713. Så er der et spring ned til 1746, da høreren i Odense *Peder Hostrup* døde og efterlod sig hele fem bøger av Holberg: Introduktion (1711), Anhang (1713), Peder Paars (1720), Kirkehistorien (1738) og Moralske Tanker (1744). Dette tyder på, at han ikke var en helt almindelig hørertype, og han var da også bogsamleren *Karen Brahes* kommissionær i Odense og viste sit smukke sindelag overfor sine disciple ved at testere sin beskedne formue til et endnu bestående legat for sin gamle skoles elever.²⁹⁾ Hos Hostrups collega studiosus *Rasmus Rifbjerg*, der vikarierede som 5. lektiehører i Odense og døde 1750, møder man for første gang komedierne, ganske vist kun 1. tome (1723), og han havde desuden Verdenshistorien (1733) og Levnedsbrevene (1728). Rifbjerg havde vikarieret for *Søren Thomsen Blichfeld*, der døde samme år som Holberg 1754 og efterlod sig Verdenshistorien (1733), Danmarksbeskrivelsen (1729), Jødernes Historie (1742), Kirkehistorien (1738) og „Danske Kongers Historie“, hvad der formentlig må betyde Danmarks Riges Historie fra 1732-35. Året efter (1755) døde discipel i Odense skole *Johan Christopher Adler*, der havde Verdenshistorien (1733), der jo var en skolebog, og 1756 døde hans kammerat *Bertel Hanch van Haven*, der ejede Introduktion (1711). En hører ved Odense skole *Fredrik Møller* ejede ved sin død 1760 Natur- og Folkeretten (1716) og levnedsbrevene (1728), og hans collega tredielektiehøreren *Thomas Fischer Møller* ejede ved sin død 1762 Introduktion (1711) og Verdenshistorien (1733).

Til den fynske gejstlighed hørte også, i al fald i skiftemæssig henseende, nogle andre personer, der havde bøger av Holberg. En student *Hans Seeman* døde i Odense 1748 i besiddelse av Verdenshistorien (1733), en anden student *Nicolaj Borring* døde i Assens 1753 og ejede da 1. tome av komedierne (1723). En ubefordret teologisk kandidat *Matthias Sørensen Borring*, der døde 1730 hos sin fader, en prokurator i Odense, havde „Peder Paars med andre lystigheder“, hvad der vel betyder Skæmte digtene fra 1722. I den yderste kant av gejstligheden må man vel placere en degnedatter i Espe *Sophie Elisabeth Wieland*, der 1750 efterlod sig Verdenshistorien (1733), og en tjener hos biskop Christian Ramus *Søren Svendsen Warberg*, der til sin død 1743 havde kunnet more sig over Peder Paars (1720).

Udbyttet av denne gennemgang av skifteprotokollerne har været ringe, så ringe, at man, da Holbergs bøger jo faktisk blev solgt i stort omfang, må gå ud fra, at mange Holbergbøger enten i skifterne har gemt sig i det, der kaldes „bøger av alle slags“ og „diverse bøger“ eller av arvingerne er blevet udtaget av boet før registreringen. Det er vist betegnende, at de to studenter og kandidaten har haft de muntre skrifter Peder Paars og komedierne, medens de mere sagligt betonedede værker findes hos præsterne, og de forholdsvis mange Holbergbøger udover skolebøgerne, som er hos skolefolkene, kunne tyde på, at det gængse billede av hørerne som snævre pedanter ikke altid er så helt rigtigt.³⁰⁾

Det er muligt at give endnu et par små glimt av, hvordan Holberg iøvrigt optog Fynboerne. Den ovenfor omtalte rektor Aabye, der var en stor forretningsmand, havde en kommissionær i København, der hed *Otto Christian Ehlers*, og som tidligere havde været inspektør på grevskabet Wedellsborg.³¹⁾ Ehlers sluttede d. 4. december 1745 et forretningsbrev til Aabye med et postscriptum: „På de nu senest passerede kongelige gebuhtsdage har allerhøjeste

kongelige herskaber holdt sig ganske stille og heller ikke ringeste forandring er sket. Alene hr. geheimeconferenceråd von Holstein har på begge allerhøjeste gebuhrtsdage trakteret, den første dag alle ind- og udenlandske ministre og den anden på hans majestæt kongens fødselsdag blev alle universitetets herrer trakteret, undtagen hr. professor Holberg, som lod svare, der han blev inviteret, han ikke i 20 år havde været til gæst, så han ville, hans excellence ikke ilde optage, han heller ikke nu kom. „Man har således i Odense i al fald interesseret sig for Holbergs person.³²⁾

Da Thomas Aabye døde i 1748, viste det sig, at hans pengesager var i den syndigste uorden, og at han havde begået underslæb både mod nogle myndlinge, mod den gejstlige enkekasse og mod skolen, og under boets behandling opstod der en række stridigheder mellem kreditorerne og Aabyes arvinger. En av disse sidste var hans søn *Lars Aabye*, da rådmand i Odense, senere regimentskvartermester og endelig amtsforvalter i Nyborg. I et av sine indlæg boltrede Aabye junior, der var student, sig i syllogismer, og *Hans Jespersen*,³³⁾ der var sagfører for nogle av kreditorerne, skrev som svar herpå i et indlæg av d. 24. november 1750 blandt andet: „... jeg anser det for en uforholdsmæssig sag at replicere på hr. rådmand Aabyes derover gjorde sprænglærde forestillinger, der i blandt andet indeholder sådanne syllogismer, som om Erasmus Montanus, der udi komedien søgte at forvandle sin moder til en sten, havde været på råd med ham at forvandle sunde argumenter til pedantiske distinktioner“.

Størstedelen av de ovennævnte eksempler på kendskab til Holberg på Fyn stammer fra hans egen levetid, og det er vel en rimelig grænse at sætte, men efterhånden som tiden gik, voxede Holberg naturligt ind i alle menneskers bevidsthed, og som eksempel herpå kan nævnes, at i 1759 tales om, at der sælges øl og vin hos en Odenseborger „som behøvende rekvisita til sådan et collegium politicum“³⁴⁾, og at i 1774 er Holberg blevet ophøjet til autoritet, da byfoged *Mølmark* i Fåborg skriver d. 8. januar til stiftamtmand

Henrik Bille: „Jeg er av professor Holbergs princip, at jo mere een forsikrer mig edelig, han er en ærlig mand, jo mindre troer jeg ham“. ³⁵⁾

NOTER

¹⁾ Dette og de følgende citater er ordrette, men der er ikke taget hensyn til originalernes stavning og brug av store og små bogstaver eller til deres tegn-sætning. – ²⁾ Odense bys tgb. 1738–43 f. 561 b, 566, 570 b, 573 b, 577 b, 582 og 587 b. – Dok. t. tgb. 1741–42 nr. 16. – ³⁾ Om ham og de i det følgende nævnte studenter se Friis-Petersens studenterfortegnelse N. kgl. sml. 3729, 3778 og 3805 4°. – ⁴⁾ En attesteret kopi i en ret ubehjælpssom skriverhånd blev fremlagt i retten d. 8. april 1742. – ⁵⁾ Personalhist. Tidsskr. 9. r. III, s. 1. (1930). – ⁶⁾ Han findes ikke i Marcus Rosenkilde: Stamtavle over Familien Rosenkilde. 1883. – ⁷⁾ Dok. t. Odense bys tingprot. 1744–45. Tgv. nr. 21–22 i 1745. – ⁸⁾ Odense h. provstis justitsprot. 1685–1775 f. 107 ff. – ⁹⁾ Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1660–1869. 1935. – ¹⁰⁾ f. 1716, d. 1767, dim. fra Odense Gymnasium 1740. Seddelskriver ved konsumtionen. – ¹¹⁾ f. 1711, d. 1767, dim. fra Odense skole 1741. Lærer i Fredericia. – ¹²⁾ f. 1721, d. 1769, dim. fra Odense skole 1741. Sognepræst til Soderup og Eskildstrup 1748. – ¹³⁾ Se note 2. – ¹⁴⁾ d. v. s. men meget siges, som ikke passer. – ¹⁵⁾ d. v. s. en, der fører unyttig trætte. – ¹⁶⁾ Tuse h. gejstl. skifteprot. 1758. – ¹⁷⁾ D. K. Supplikprot. 1747 I, nr. 982. – ¹⁸⁾ Biskoppens kopibog f. 241, 10. maj 1747. – ¹⁹⁾ D. K. supplikprot. 1748 I, nr. 446. – ²⁰⁾ Ibid. 1749 I, nr. 365. – ²¹⁾ Sj. Reg. 1749–50, f. 175 b. 9. maj 1749. – Da oprejsningen er indført i *sjællandske* registret, har Grüner da formentlig boet i København, i al fald har han ikke været på Fyn. – ²²⁾ Seden kbg. – Barnets begravelse findes ikke i kbg. – ^{22a)} Vagtmester Munchs enke begravet i Odense, St. Knuds sogn, ²⁰/₈ 1765. Hun var da almissem. Skifte ¹³/₁₁ 1765. – Venligst meddelt af arkivar frk. Riising. – ²³⁾ Strø h. gejstl. skifteprot. f. 470, 26. april 1790. – Overarkivar dr. Kornerup har venligst meddelt, at der formentlig er tale om Joseph Hall: „Raad imod all Bekymring, oversat av Birgitte Thott, 1658, hvorav der kom flere udgaver, den seneste i 1738. – ²⁴⁾ Ibid. 1762 ⁸/₂, 1776 ¹²/₆, 1779 ²⁵/₅, 1792 ²¹/₉ og 1797 ²⁴/₄. – ²⁵⁾ Venligst meddelt av lektor *Aage Blomberg*. – ^{25a)} Formentlig Jørgen Huulbek: „En hellig Anatomie ved Guds hellige og kraftige Ord, forestillet af Hebr. IV. Cap., 12. Vers“, København 1722. – Jeg takker overarkivar dr. Kornerup for denne henvisning. Se iøvrigt Danske Samlinger IV, s. 103. – ²⁶⁾ Sv. Larsen: Graabrødre Hospital og Kloster. 1939, s. 138 f. – ²⁷⁾ De her og i det følgende i () satte årstal er bøgernes trykår. – ²⁸⁾ Carl S. Petersen i Festskrift til Francis Bull. Oslo. 1937, s. 212 ff. – ²⁹⁾ Skoleprogram fra Odense Cathedralskole. 1865. – ³⁰⁾ Om spredningen av Holbergs bøger se iøvrigt: Danske Studier 1918, s. 36 ff. – Holberg Aarbog 1920, s. 193. – Holberg Blandinger II, 1941. – Kirkehist. Sml. 6, r. III. – Georg Hansen: Præsten, 1947. Bilag A. – ³¹⁾ Han boede 1728 i Trompetergangen (Grove: Københavns Huse og Indvaanere. 1906). – Formentlig er han den „gamle

Otto Ehlers", der døde 5. september 1757. (Luxdorps Dagbøger n. d.). – ³²⁾ Interessen for Holbergs baronisering ses av et brev til kammerherre Niels Juel til Tåsinge. (Festskr. t. Kr. Erslev 1927, s. 486). – ³³⁾ Hjorth-Nielsen: Danske Prokuratorer 1660–1867. – Ved sin død 1762 ejede Jespersen „en poetisk skueplads på dansk“ og Holbergs Danmark og Norges Beskrivelse. Se Odense bys skifteprot. 1762 8/7. – ³⁴⁾ Fynske Minder, 1955, s. 159. – ³⁵⁾ Breve til stiftamtmanden. – Efter venlig meddelelse fra lektor *Aage Blomberg*.

Da sognet er anførte ved de enkelte præster, hvis bøger er omtalt, vil det være let at finde, i hvilket herreds gejstlige skifteprotokol skiftet er indført, og der er derfor ikke henvist til de enkelte skifter.

Om Holbergs forhold til et par fynske godsejere geheimeraad *Christian Sebestedt* til Ravnholt og commerceraad *Johan Eskild Falsen* til Søbo henvises til G. L. Wads artikel: Et Brev fra Ludvig Holberg i „Fra Arkiv og Museum“, II, s. 233 ff.